

Artan ticaret hacmi, yeni açılan büyükelçilikler, kültürel ve siyasi temaslar ile görünür hale gelen Afrika'daki Türkiye varlığı açık bir siyasal ve ticari iradenin varlığını ortaya koymaktadır.

Türk Dış Politikası'nda Afrika Açılımı

The African Opening in Turkish Foreign Policy

İsa AFACAN

Abstract

This article explores recent political and economic engagement of Turkey in the African continent. While Turkey traditionally pays special attention to its relations with the West and its immediate neighborhood like Middle East, Balkans, the Caucasus and Central Asia, Africa has become center of new Turkish engagement. It is still considered secondary to its foreign policy priorities and to the growing commercial interests; however, Africa continues to garner more space in Turkey's new multifaceted foreign policy, and becomes especially crucial for the growth of its small to medium sized firms that had sustained the rise of new Anatolian conservative bourgeoisie. Yet, the instruments of Turkish foreign policy discourses and grand narratives proved to be inadequate, even incompatible in some instances, in Africa. Therefore, foreign policy elite tries to remedy the situation by employing new narratives.

Keywords: *African opening, Turkish foreign policy, discourse analysis, grand narratives, and Anatolian tigers*

“Arap Baharı,” Ortadoğu’da bitmek bilmeyen çatışma ve belirsizlik arzeden güç savaşları Türkiye gündemini işgal etse de Türkiye’nin özellikle 2005’ten itibaren artan bir şekilde görünür hale gelen “Afrika inisiyatifi” yeterince gündeme gelememiştir.

Giriş

Son on yıldır, Türkiye’de değişim, dönüşüm, açılım sözcükleri çokça kullanılır oldu. Neden olarak ise en genel anlamda, adı geçen zaman dilimini iktidarda geçiren Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) politikaları gösterilmektedir. Özellikle de dış politika açılımı en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Her ne kadar “Arap Baharı,” Ortadoğu’da bitmek bilmeyen çatışma ve belirsizlik arzeden güç savaşları Türkiye gündemini işgal etse de Türkiye’nin özellikle 2005’ten itibaren artan bir şekilde görünür hale gelen “Afrika inisiyatifi” nedense yeterince gündeme gelememiştir. Yıldan yıla artan ticaret hacmi, yeni açılan büyükelçilikler, kültürel ve siyasi temaslar ve neticede daha görünür hale gelen Afrika’daki Türkiye varlığı açık bir siyasal ve ticari iradenin varlığını ortaya koymaktadır. Bu noktada şu kritik soruları sormak gerekmektedir: Neden Türkiye Afrika’ya açılım ihtiyacı duymuştur? Geleneksel Türk dış politika anlayışında bir değişim söz konusu mudur? Afrika’ya açılım ne tür fırsatlar ve zorluklar getirmiştir?

Tarihi Sürec ve Açılım

Türkiye, 1950’lerin sonunda başlayan dekolonizasyon sürecinde yeni bağımsızlığını kazanmış Afrika ülkelerini tanımışsa da, ilişkileri güçlendirme konusunda yetersiz ya da ilgisiz kalmıştır. İkinci dünya savaşı sonrası “Soğuk Savaş” denklemine Batı ve ABD merkezli belirlenen dış politika oryantasyonu, Türk dış politika yapıcılarının en önemli stratejik önermesidir. Bunun dışındaki alanlar ve bölgeler ikincil, hatta göz ardı edilebilecek niteliktedir. Malik Muftı’nın dediği gibi, Stalin’in Türkiye’nin Doğu illerin-

den toprak talep etmesi ve Çanakkale ve İstanbul Boğazları’na Sovyet askeri üssü inşaa etmek istemesi, Türkiye’nin bu tehlikeyi defetmek için uluslararası ilişkilerinin “Batılılaşması” adına kritik öneme haizdir.¹ Batı bloğuna Türk milli çıkarlarının korunması konusunda tam güven ve “Soğuk Savaş”ın getirdiği yeni güvenlik ve askeri parametrelerinin Batı merkezli okunuşu, Türk siyasal ve askeri elitlerini yukarıda ifade edilen sonuca ulaştırmıştır. Ancak, 60’ların ve 70’lerin ortalarında başgösteren Kıbrıs sorunu Türkiye’yi yeni arayışlara itmiş, özellikle Ortadoğu ve Afrika’da yeni ilişkiler geliştirme yoluna sevk etmiştir. 1964’te Amerikan Başkanı Lyndon Baines Johnson’un Türkiye’ye gönderdiği mektupta, herhangi bir Sovyet saldırısı karşısında Türkiye’nin savunulmayabileceğini ima etmesi, 1974’te de Kıbrıs Harekati nedeniyle Washington’un silah ambargosunu masaya getirmesi, alternatifi olmasa bile Türkiye’yi bir çıkış yolu aramaya sevk etmiştir.² Batı ülkelerinin özellikle de ABD’nin Kıbrıs konusunda Türkiye’nin istediği desteği vermemesi, tam aksine Yunanistan ve Kıbrıslı Rumların argümanlarını desteklemeleri Türk dış politika yapıcılarını için bir dönüm noktası olmuştur. Bunun için ilk akla gelen, dış politika seçeneklerini ve enstrümanlarını çeşitlendirmek, özellikle Birleşmiş Milletler’de Türkiye’yi ilgilendiren önemli oylamalarda destek sağlayan ülkelerin sayısını artırmak. 60 ve 70’lerde Türkiye’nin gerek Ortadoğu gerek Afrika ülkelerine başlattığı yaklaşımın temel nedeni, görece olarak izolasyona uğradığı Batı eksenini dengeleyecek ve kendi görece “değeri”ni Batı’ya kanıtlayacak bir manevra olarak görmek gerekir. Ancak, bu strateji yeterince çalışmamış, Türkiye arzu ettiği desteği bulamamıştır.

Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi geçici üyeliğini elde etmesi Afrika ülkelerinin katkılarıyla olmuştur.

Dışişleri bakanı İsmail Cem'in 1998 yılında başlattığı çok boyutlu yeni dış politika vizyonu ile Afrika tekrar Türk dış politikasının radarına girmiştir.³ Bu bağlamda, "Afrika'ya Açılım Eylem Planı" Türkiye'nin Afrika ile olan siyasal, ticari ve kültürel işbirliği rotasını çizen yeni bir yol haritası hükmüne geçmiştir. Özellikle yeni büyükelçiliklerin açılması, siyasal ve ticari temasların artırılması ile ilgili maddeler, 2005'te AKP hükümeti döneminde başlatılacak olan "Afrika Yılı" politikalarına temel teşkil edecek niteliktedir. Fakat önemli bir noktayı vurgulamak gerekir: Her ne kadar İsmail Cem'in başlatmış olduğu komşu ve çevredeki ülkelerle siyasal ve ticari ilişkileri geliştirmeyi esas alan yeni dış politika vizyonu o tantik olsa da 90'ların sonuna doğru Türkiye'nin hem iç hem de dış politikada yaşadığı sıkışmalar ve karşılaştığı ciddi sorunlar bir bakıma bu tip açılımları zorunlu kılmıştır. İç politikada İslamcılık kutuplaşması, ekonomik problemler ve Kürt sorunu, dış politikada da Avrupa Birliği'nin 1997

Lüksenburg Zirvesi'nde Türkiye'nin aday ülkeler listesinde isminin zikredilmemesi, Türk dış politika yapıcılarını yeni arayışlara itmştir. 1998'deki Afrika açılımını da bu bağlamda okumak gerekir. Ayrıca yıllardır koalisyon hükümetleriyle yönetilen Türkiye'de, dış politikadaki Afrika açılımı gibi bir inisiyatifin iç politikaya yansıyan ve hali hazırda var olan kutuplaşmayı tetikleyecek veya daha da kötüleştirecek bir maliyeti yoktur. Yani, bu inisiyatifin pozitif getirisinden başka negatif bir sonucu bulunmamaktadır. Ancak, koalisyon hükümetlerinin Türkiye'deki doğal sonucu olan istikrarsızlık ve 2000'de patlak veren ekonomik krizden dolayı eylem planının uygulanması mümkün olamamıştır. Şunu vurgulamak gerekir ki, 2000'li yıllara geldiğimizde, Türkiye'nin materyal yeteneklerinin (askeri, ekonomik ve siyasal) yetersizliği veya istikrarsızlığı, Afrika açılımı gibi birçok dış politika inisiyatifinin kağıt üzerinde kalmasına neden olmuştur. Başka örnekler de verilebilir: Orta Asya'ya 90'ların başında yapı-

lan açılım, Körfez Savaşı sonrası Ortadoğu'daki komşu ülkelerle yapılmaya çalışılan iyileştirmeler, genel olarak ifade edilirse, hep Türkiye'nin yöneteklerinin sınırlılığına ve siyasal istikrarsızlığa kurban gitmiştir.

2005 "Afrika Yılı": Ticaret ve Politika

2002 sonunda iktidara gelen AKP, iç politikada Türkiye'yi derinden etkilemiş olan bir ekonomik kriz ve siyasal aktörlerin çoğunun yok olduğu Kasım seçimleri sonrası geldiği iktidarda, köken itibarıyla geldiği İslamcı geleneğin meşruiyetinin sorgulandığı bir ortamda kendini buldu. Yani, tek başına iktidara gelmesine ramen, siyasal meşruiyeti seküler çevrelerin gözünde sorunluydu. Bunun yanında, iktidarının ilk iki yılında Irak savaşı, Kıbrıs sorunu ve Avrupa Birliği ile ilişkiler gibi Türkiye'yi doğrudan ve yaşamsal alanlarda ilgilendiren dış politika sorunlarıyla ilgilenmek zorunda kaldı. Bu nedenle, Afrika 2005 yılına kadar "öncelikli" bir dış politika konusu olamadı.⁴ Her ne kadar, 2003 yılı başında Türkiye "Afrika Ülkeleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi" hazırlamış olsa da 2005 yılına kadar ciddi bir mesafe alınamamıştır. 2005 yılına geldiğimizde ise AKP hükümeti gerek iç gerekse dış siyasette meşruiyetini belli bir noktaya kadar konsolide etmiş, Afrika açılımı gibi ikincil görünen alanlara girme fırsatını elde etmiştir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, Afrika açılımı Irak savaşı veya Kıbrıs sorunu gibi iç politikada ideolojik kamplamalara neden olan bir konumda değildir. Bu demek değildir ki, Afrika ile siyasal, kültürel ve ekonomik yakınlaşmaya gitmek öncelenmiştir. Aksine, diğer temel dış politika inisiyatiflerini (komşularla sıfır sorun politikası, çok boyutlu dış politika gibi) "tamamlayıcı" (complementary) konumunda olan "ikincil" enstrüman olarak dizayn edilmiştir. Fakat ikincil olması önemsiz olduğu anlamına da gelmemektedir. Nitekim açılım sonucu ortaya çıkan ticari fırsatlar AKP'nin önemli destekçilerinden "Anadolu Kaplanları" diye adlandırılan muhafazakâr iş çevreleri için önemli bir büyüme kaynağına dönüşmüştür. Ekonomik büyümenin motoru olarak addedilen küçük ve orta ölçekli işletmeler, özellikle muhafazakâr işadamlarına fırsat tanınması açısından Afrika açılımı önem-

lidir.⁵ Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) ve Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu (TUSKON) gibi dindar ve muhafazakâr işadamları örgütlerinin Afrika'da özellikle de ihracat alanında ciddi adımlar atmaları anlamlıdır. Bu iki kurum, hitap ettikleri çevre itibarıyla genelde küçük ve orta ölçekli sanayi ve üretim şirketlerinden oluşmaktadır. Afrika gibi ticari pratikler itibarıyla Türkiye'de görece olarak az bilinen ve Avrupa ve Amerika gibi bölgelerle karşılaştırıldığında fazla riskli olarak kabul edilen bir kıta ile bu denli ticari ilişkiler geliştirmek bu kurumların büyüme iştahını göstermektedir. Örneğin TUSKON, 2005'ten bugüne yedi "Türkiye-Afrika Dış Ticaret Köprüsü" organize etmiş, sonucunda da "5 milyar dolarlık bir ticaret hacminin oluşmasına zemin oluşturmuştur."⁶ En son yapılan yedinci ticaret köprüsü organizasyonuna 54 Afrika ülkesinden 350 girişimci katılarak toplam 10.000 ikili iş görüşmesi gerçekleştirilmiştir.⁷ Aslında, Türkiye'nin Afrika açılımı hem ihracat rakamlarının artmasına hem istihdamın genişlemesine hem de Özal döneminde ortaya çıkan "Anadolu Kaplanları"nın güçlenmesine ve çeşitlenmesine fırsat veren bir politikadır. Aynı zamanda, AKP'nin üç dönem seçim zaferine de katkı yapan etmenlerdendir. Güçlenen Anadolu muhafazakâr burjuvazisi, siyasal ve ekonomik anlamda Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) bünyesinde temsil edilen geleneksel seküler iş elitini de görece olarak dengeleme rolünü üstlenmiştir.

Aşağıdaki tablodan da görüleceği gibi, Türkiye'nin Afrika açılımı ticaret rakamlarına da yansımış, tüm kıtaya yapılan ticaret hacmi 2003'te 3,7 milyar dolar seviyelerindeyken, 2005'te 6,8 milyar dolara, 2011'de de 17 milyar dolar rakamına ulaşmıştır. Dokuz yıl gibi kısa bir süre içinde Afrika ile Türkiye'nin ticaret hacmi 4,5 kat artmıştır. Tabloda dikkati çeken en önemli verilerden biri, 2007'de 11 milyar dolar civarında olan ticaret, bir sonraki yıl 14,7 milyar dolara çıkmış ve yüzde 34'lük bir artışla dikkat çekmiştir. Her ne kadar bu tabloda görünmese de, TÜİK Afrika kıtasına ilişkin rakamları diğer uluslararası ekonomi ve finans kurumları gibi kıtayı ikiye bölerek vermektedir: Kuzey Afri-

Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle 1998 ve 2005'te başlattığı ilişkiler, ticaretin yanında uluslararası ilişkilerde de meyvesini vermeye başlamıştır. 2008 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yapılan oylamada, Türkiye 2009-2010 yılları için Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine seçilmiştir.

ka ve Sahraaltı Afrika (Sub-Saharan Africa). Bu ayrım dikkate alınarak rakamlara göz atıldığında, 2011'de Türkiye'nin kıta ile 17 milyar dolarlık toplam ticaretinin yüzde 60'a yakını, yani 10 milyar dolarlık kısmını Kuzey Afrika ülkeleri ile yapmaktadır. Bu da, Sahraaltı Afrika ülkelerinin Türkiye ile olan ticaret hacminin göreceli olarak küçük olduğunu göstermektedir.

Yıl	İhracat (Dolar)	İthalat (Dolar)
2003	2.131.216.919	1.549.664.670
2004	2.968.147.261	2.598.417.506
2005	3.631.246.697	3.216.470.735
2006	4.565.791.789	3.910.081.662
2007	5.976.343.671	5.106.537.905
2008	9.062.603.182	5.596.475.645
2009	10.154.641.823	3.937.890.497
2010	9.283.065.729	4.824.006.944
2011	10.333.821.248	6.766.713.095

Tablo: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerinden derlenmiştir.

Her ne kadar Afrika açılımı, ekonomik anlamda Türkiye'nin Afrika angajmanını geliştirdiğini gösterse de ithalat-ihracat rakamlarına karşılaştırmalı bakmak, bağlamını iyi tesbit etmek gerekir. Örneğin, Türkiye'nin 2011 yılında gerçekleşen 300 milyar dolarlık toplam ticaret hacmi, ülkeler bazında Almanya ile 37 milyar, Çin ile 25 milyar, Amerika Birleşik Devletleri ile 21 milyar, İran ile 16 milyar, Irak (çok büyük kısmı Kürdistan Bölgesel Yönetimi ile) ile 8,5 milyar dolar seviyelerindedir.⁸ Türkiye'nin 50'yi aşan ülkeyi içeren Afrika kıtası ile olan toplam 17 milyar dolarlık ticaret hacmi yukarıda adı geçen ülke-

lerle gerçekleşen ticaretle kıyaslandığında artan rakamlara rağmen görece olarak küçüktür. Ancak, yukarıda da ifade edildiği gibi, Anadolu'daki küçük ve orta ölçekli şirketlerin yüksek risklere karşın Afrika ile ticaret yaparak büyümesi, rekabet edebilirliklerini artırmaları ve dolayısı ile Türkiye'de üst-orta sınıfın güçlenmesi açısından kritik öneme haizdir.

Ticaretteki bu artışa paralel olarak, siyasal gelişmeler de hızlanmıştır. Türkiye "Afrika Yılı" politikasına uygun olarak Afrika Birliği'nde (AfB) 2005'te "gözlemci ülke" statüsünü kazanmış, 2008'de düzenlenen zirvede AfB, Türkiye'yi "stratejik ortak" ilan etmiştir.⁹ Aynı yıl, 1. Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi İstanbul'da düzenlenmiş, ilişkilerin ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda geliştirilmesi için 49 Afrika ülkesi ve 11 bölgesel ve uluslararası örgütün katılımıyla işbirliği yol haritası belirlenmiştir. Türkiye, Afrika'daki siyasal varlığını formal olarak güçlendirmek için özellikle Sahraaltı Afrika bölgesinde büyükelçilik sayılarını artırmıştır. 2008-2011 arası dönemde, Tanzanya, Fildişi Sahili, Kamerun, Gana, Mali, Uganda, Angola, Madagaskar, Zambiya, Mozambik, Moritanya ve Zimbabve'de Türkiye, büyükelçilikler açmış, Dışişleri Bakanlığı önümüzdeki yıllarda Gine, Burkina Faso, Nijer, Çad, Gambiya ve Namibya'da resmi temsilcilikler açılacağını deklare etmiştir.¹⁰

Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle 1998 ve 2005'te başlattığı inisiyatiflerle geliştirmeye çalıştığı ilişkiler, ticaretin yanında uluslararası ilişkilerde de meyvesini vermeye başlamıştır. 2008 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yapılan oylamada, Türkiye 2009-2010 yılları için Güvenlik

TURKEY - AFRICA COOPERATION SUMMIT

LE SOMMET DE COOPERATION TURQUIE - AFRICA

2008'de 1. Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi İstanbul'da düzenlenmiş, ilişkilerin ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda geliştirilmesi için işbirliği yol haritası belirlenmiştir.

Konseyi (BMGK) geçici üyeliğine seçilmiş, 151 ülkenin oyunu alarak Birleşmiş Milletler'in en önemli karar alma organında yer almaya hak kazanmıştır. Cumhuriyet tarihinde Türkiye Birleşmiş Milletler nezdinde en fazla desteği bu dönemde almıştır. Şurası açıktır ki, Türkiye'nin BMGK geçici üyeliğini elde etmesi Afrika ülkelerinin katkılarıyla olmuştur. Nitekim Türkiye'nin BM nezdindeki Daimi Temsilcisi Büyükelçi Ertuğrul Apakan, Türkiye'nin Güvenlik Konseyi üyeliğini Afrika ülkeleriyle olan ilişkileriyle ilişkilendirirken şunları ifade etmektedir:

“Afrika'nın sorunlarına bir Afrika ülkesi gibi yaklaştık. Geniş bir cephede üye ülkelerin sorunların anlamaya ve çözmeye katkıda bulunmaya çalışan bir güvenlik konseyi üyesi olduk. Uzlaşmayı da sağlamaya çalışan ülke olduk. BM teşkilatının güçlenmesi, barış, istikrara katkıda bulunması fikrinden hareket ettik. Sahraaltı Afrika ülkeleri-

rinde yaptığımız çalışmalarla yakın diyalog geliştirdik. Bizi farklı kılan herkesle konuşabilmemiz, geniş bir çerçevede üyelerin sorunlarına yaklaşımımız ve bağımsız tavır almamız. Türkiye'nin etkin ve aktif bir dış politika izlemesi konseyde Türkiye'ye ilgiyi artırdı.”¹¹

2005'teki Afrika açılımı, 1970'ler ve 1998'dekilerin aksine bir zorunluluk veya dış politikada alternatifleri artırma kaygısından kaynaklanmamıştır. Uluslararası arenada yalnızlaşma, 70'lerin ve 1998 Afrika açılımlarının ana nedeniydi. 2005'in Afrika açılımı, AKP hükümetinin çok boyutlu dış politika stratejisinin tamamlayıcı öğelerindedir. Ancak, bu 1998 ve 2005'te hazırlanan eylem planlarının taban tabana zıt olduğu anlamına da gelmez. Bir bakıma 2005 “Afrika Yılı”, 1998'de hayata geçirilemeyen eylem planını aktive etme, kapsam ve niteliğini geliştirme ve Türkiye'nin materyal yeteneklerine ve kapasitesi-

Afrika'ya açılım Türkiye için pek çok fırsat sağlamasına rağmen dış politika parametrelerini ve önceliklerini belirlerken önemli zorluklar ve sorunlar da üretmiştir. Bunların en önemlisi, ilk kez siyasi ve ticari ilişkilerin geliştirildiği bir ülkede nasıl bir söylemin inşaa edileceği sorunsalıdır.

ne uygun stratejiler geliştirmesine yardımcı olma işlevleri görmüştür. Örneğin, 1998 eylem planında Afrika'da büyükelçilik sayısının artırılması gerektiği vurgulanmış, ancak ekonomik şartlar buna elvermemiştir. 2005 ve onu takip eden yıllarda öngörülen yeni büyükelçiliklerin açılması hedefi büyük oranda gerçekleştirilmiştir.

Her ne kadar Türkiye, Afrika ile ilişkilerinde karşılıklı ekonomik büyümeyi merkeze alsada Afrika içi uyumsuzluk veya çatışmalarda aldığı veya ileride alacağı pozisyonlar hali hazırdaki kazanımlarını riske sokabilir. Sudan'da yaşanan olaylarda, hükümetin Ömer El Beşir yönetimini desteklemesi, hatta Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (International Criminal Court) kendisi hakkında soykırım yapmaktan tutuklama kararı çıkarttığı lideri Türkiye'ye davet etmesi, Türkiye'nin Afrika politikasının yönü ve geleceği konusunda şüpheleri artırmıştır.¹² Arap Baharı'nın altüst ettiği Kuzey Afrika'da Türkiye'nin başlarda ülkeye göre değişen (Tunus, Libya, Mısır) tavrı, dış politika sorunlarında tutarlılık problemini ortaya çıkarmaktadır. Kısacası, Türkiye, Afrika ile olan ilişkilerini geliştirdikçe, kendisini Afrika içi siyasal problemlerin dışında tutması mümkün olmayacaktır. Taraf olmaya başlayınca da kurduğu ticaret ve siyasi ilişkilerin bir kısmının zarar görmesi kaçınılmazdır. Ayrıca, uzun yıllar Afrika'da siyasi ve ticari varlığını sürdüren ülkeler, Türkiye için rekabet unsurlarıdır. Kolonyal dönemden beri etkin olan Avrupa ülkerinin yanında, 1960'lardan itibaren istikrarlı bir şekilde Afrika stratejisine sahip ve bunu uygulamaktan geri durmayan tek ülke Çin'dir. Soğuk Savaş süresince Afrika'da birçok özgürlük hareketini destekleyen Çin, bu-

gün küresel ekonomik bir güç olarak karşımıza çıkan, ekonomik büyümesini devam ettirmek için hammadde ve kaynaklara ihtiyacı olan, bu nedenle de Afrika'yı önceleyen bir güçtür.¹³ Her ne kadar Çin ilk yıllarda Maoçu ideolojik yaklaşımı benimsediyse de bunu daha sonra terketmiş, Afrika'ya yönelik ekonomik ve apolitik konuları öne çıkaran bir söylem geliştirmiştir.¹⁴ Türkiye'de bazı analistler de, Türk dış politika yapımcılarının aynı yolu takip etmesini salık vermektedirler.¹⁵ Çinli yetkililer yıllardır, Afrika ile ilgili niyetlerini dostluk ve karşılıklı saygı merkezinde ele almakta, Çin'in son 50 yıldır sağladığı kalkınma yardımlarını ve BM'de, Afrika'yı ilgilendiren konularda dayanışmaya verdiği destekleri nazara vermektedirler. Bu politika da, Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında Çin'in Afrika siyasetinin daha başarılı olduğunu göstermektedir.¹⁶

Dış Politika Söylemi ve Afrika Açılımı

Afrika'ya açılım hem ticari hem de siyasi alanda Türkiye için pek çok fırsat sağlamasına rağmen yukarıda bir nebze olsun ifade edildiği gibi dış politika parametrelerini ve önceliklerini belirlerken önemli zorluklar ve sorunlar da üretmiştir. Belki bunların en önemlisi, ilk kez siyasi ve ticari ilişkilerin geliştirildiği bir ülkede nasıl bir söylemin (discourse) inşaa edileceği sorunsalıdır. Örneğin, ilk kez Gambiya veya Namibya'ya gidecek olan bir Türk büyükelçisi nasıl bir söylem geliştirmeli ki, bahsi geçen ülkeler ile Türkiye'nin ilişkilerinin geliştirilmesi mümkün olsun. Türk dış politikasının geleneksel alanları olan Avrupa, Balkanlar, Ortadoğu ve Orta Asya gibi bölgelerde kullanacağı "grand" söylemleri mevcuttur. Bunlar Batı-

cılık, İslam, Osmanlılık, farklı dini ve etnik bölgeler arası diyalog ve NATO merkezli güvenlik çatisının bir parçası olmak gibi büyük söylem kalıpları bulunmaktadır. Örneğin, Almanya veya Suudi Arabistan'a giden bir Türk büyükelçisi Almanya'daki görevi için Türkiye'nin Batılılaşma serüveni ve NATO üyeliği merkezli bir söylemler bütünü kullanabilir. Suudi Arabistan için ise İslam, NATO üyeliği ve Türkiye'nin Batı ve Doğu arasında köprü olduğu tezlerini işleyebilir. Ancak, bahsi geçen bu söylemler, özellikle de Sahraaltı Afrika ülkeleri için pek bir anlam ifade etmeyecektir. Öyleyse bu bölgelerde Türkiye'yi anlatacak yeni söylemler geliştirme ihtiyacı hâsıl olmaktadır.¹⁷ Özellikle 2008'den beri Türk dış politika yapımcıları, yeni büyükelçilik açılan Afrika'daki ülkelerde yeni söylemler üretme zorunluluğu yaşamaktadırlar. Bu minvalde, Afrika'yı ziyaret eden üst düzey Türk yetkililer veya işadamları, söylemlerini yerel ve bölgesel hassasiyetlere uydurma zorunluluğunu günden güne hissetmek durumunda kalmaktadırlar. Örneğin, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan "Afrika, bizim ortak geleceğimizin merkezi"¹⁸ derken, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül "Türkiye, Afrika'ya her zaman karşılıksız sevgi duymuştur"¹⁹ ifadesini kullanmaktadır. Öte yandan Cumhurbaşkanı Gül bir başka konuşmasında şunları kaydetmiştir: "Biz hiçbir zaman sadece kendi çıkarımızın peşinden koşmadık. Geçmişte sadece kendi çıkarını düşünen devletlerin Afrika'ya büyük zararlar verdiğini biliyoruz. Uluslararası toplum şunu bilmeli ki biz Afrika ile sadece eşit ortak olabiliriz."²⁰ Gana'da yapılan bir toplantıda yine Gül şunları söylemiştir. "Biz Avrupalılar'dan farklıyız. Hammaddenizi alıp götürmeyiz. Yatırım da yaparız, teknoloji ve yetişmiş insan gücü de getiririz. Afrika'nın başka ülkelerinde bunu yaptık. Gana'da da yapmaya başladık."²¹ Görüldüğü gibi, Türkiye Batıcılık veya NATO merkezli güvenlik söylemlerinden dem vurmamakta, hatta üstü örtülü bir şekilde kolonyal dönemdeki Afrika'daki Batı pratiklerini eleştirmektedir. Bu durum ise Türk dış politikasında bir ilke işaret etmektedir. Türkiye'nin Afrika için sadece "eşit ortak" olabileceği deklarasyonu, geliştirilmeye çalışılan yeni söylemler bütünü hakkında fikir vermekte-

dir. Bu örnekler dışında ise gerek siyasi liderler gerekse üst düzey bürokratlar, Afrika merkezli söylemlerinde alabildiğine steril, apolitik ve teknokrat bir dil benimsemişlerdir. İlginçtir ki, Çin de aynı söylem kalıplarını onlarca yıldır kullanmaktadır. Bu açıdan, Türkiye'nin yıllardır parçası olduğu Batı bloğundan değil de Çin örneğinden etkilenmesi manidardır. Karşılıklı ekonomik bağımlılık, kalkınma, ticaret hacminin geliştirilmesi ve Afrika'ya teknoloji ve know-how transferi gibi konular Türk dış politika yapımcılarının en önemli söylem konuları haline gelmiştir. Ancak, ilişkiler gelişip derinleştikçe, Türkiye'nin söylem bazında daha sofistike söylem araçları ve yeni dış politika enstrümanları geliştirmek zorundadır. Bu süreçte geç kalındığı veya başarısız enstrümanlar kullanıldığı zaman, Afrika'da şu an mevcut olan ikili ticari ve siyasi ilişkilerin yavaşlama, hatta geriye gitme potansiyeli vardır.

Sonuç

2005 Afrika açılımı 1998'de başlatılan "Afrika'ya Açılım Eylem Planı"nın devamı olsa da, ticaret hacmindeki büyüme ve yeni büyükelçiliklerin açılması ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesi açısından daha önceki dönemlerle kıyaslanmayacak ölçüde gelişme kaydetmiştir. Türkiye'nin büyüyen ekonomisinin dinamizmini destekleyen ve gelecekte desteklemeye de devam edecek Afrika açılımı, fırsatlar sunduğu kadar Türkiye'nin önüne zorluklar da getirmektedir. Bu zorlukları aşmak için Afrika'nın tümü için uygulanan eylem planı, her bir ülkeye yeniden uyarlanmalı ve ülkesel veya bölgesel farklılıklar gözetilmelidir. Aksi takdirde, Güney Afrika için çok iyi çalışan dış politika enstrümanları, Cezayir, Fildişi Sahili veya Uganda için çalışmayabilir. Ayrıca, Afrika için hali hazırdaki veya çıkması muhtemel sorunlarla karşılaşıldığında geniş kapsamlı stratejiler ve acil durum (contingency) planları oluşturulmalıdır. Son olarak, Türkiye'de pejoratif ve stereotip Afrika algısını değiştirecek ulusal programlar oluşturmak, sadece halkı değil siyasal ve ticari elitin Afrika'ya varsa önyargılı bakışını eğitimle düzeltmek en doğru hareket olacaktır.

DİPNOTLAR

- 1 Malik Mufti, "Daring and Caution in Turkish Foreign Policy," *Middle East Journal*, cilt 52, sayı 1, Kış 1998, s.41.
- 2 Baskın Oran (Der.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 691.
- 3 İsmail Cem (röportaj), "Ezberi Bozulan Türkiye'nin 'Önemi'", *NPQ Türkiye*, Mart 1998, s. 24-37.
- 4 Mehmet Özkan ve Birol Akgün, "Turkey's Opening to Africa", *Journal of Modern African Studies*, cilt 48, sayı 4, 2010, s. 533.
- 5 "Ottoman Dreaming", *The Economist*, 25 Mart 2010, www.economist.com/note/15772860/print_ (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2012)
- 6 Rızanur Meral, "Oyun Alanımız Bütün Dünya", <http://www.tuskon.org/?p=content&cl=kurumsal&i=4> (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2012)
- 7 TUSKON, <http://www.tuskon.org/?p=content&gl=faaliyetler&cl=faaliyet&i=79> (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2012)
- 8 İsa Afacan, "Crisis Next Door in Syria: Implications for Gaziantep and Southeastern Turkey", *Sunder Business Association Reports*, June 2012.
- 9 <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2012)
- 10 Türkiye Dışişleri Bakanlığı websitesi.
- 11 <http://www.abhaber.com/arsiv/arsiv/apakan-turkiyenin-etkin-ve-aktif-bir-dis-politika-izlemesi-konsejde-turkiyeye-ilgiyi-artirdi-033043>
- 12 "Müslüman Soykırım Yapmaz", *Vatan*, 8 Kasım 2009.
- 13 Chaldeans Mensah, "China's foray into Africa: Ideational underpinnings and geoeconomic interests", *African Journal of Political Science and International Relations*, cilt 4, sayı 3, Mart 2010, s. 96.
- 14 Chaldeans Mensah, *China's foray into Africa: Ideational underpinnings and geoeconomic interests*.
- 15 Fikret Ertan, "Çin ve Afrika", *Zaman*, 25 Haziran 2006. Bkz. Abdülhamit Bilici, "Uyanan devin Afrika safarisini", *Zaman*, 3 Mayıs 2006.
- 16 Bates Gill, Chin-hou Huang and Stephen Morrison, "Assessing China's Growing İnfluence in Africa", *China Security*, cilt 3, sayı 3, 2007, s. 7.
- 17 Bu konunun daha ayrıntılı tartışıldığı makale için, bkz. Gökhan Bacık ve İsa Afacan, "Turkey is discovering Sub-Saharan Africa: The critical role of agents in the construction of Turkish foreign policy discourse" yayın aşamasında.
- 18 "Erdoğan Afrika'da konuştu," *Sabah*, 29 Ocak 2007.
- 19 "Cumhurbaşkanı Gül'ün Konuşması," 18 Şubat 2010, www.tccb.gov.tr (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2012)
- 20 Cumhurbaşkanı Gül'ün Konuşması," 16 Mart 2010, www.tccb.gov.tr (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2012)
- 21 Vahap Munyar, "Biz Avrupalılar gibi hammaddeyi götürmeyiz", *Hürriyet*, 26 Mart 2011.